

5.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Tczów na lata 2007- 2015.

W dokumencie przedstawiono szczegółową diagnozę stanu gminy Tczów, obejmującą wszystkie istotne sfery życia: gospodarczą, społeczną, stan infrastruktury, środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe.

W gminie najważniejszymi obiektami są: kościół i cmentarz parafialny w Tczowie, miejsca pamięci narodowej w Lucinie i Tczowie, pomnik upamiętniający 15 lecie odzyskania niepodległości oraz wiatrak z 1905 r. w Brzezinkach Nowych, spichlerz w Rawicy (nie istnieje), chałupa nr 65 w Tczowie (nie istnieje), dom drewniany z 1840 r. w Wilczym Ługu (nie istnieje).

Na podstawie w/w diagnozy i konsultacji z mieszkańcami gminy zdefiniowaną misję rozwoju gminy Tczów: **„Harmonijny rozwój gminy Tczów gwarantujący zatrudnienie i wysoką jakość życia mieszkańców z zachowaniem kultury ludowej i dziedzictwa historycznego”**.

W ramach celu strategicznego: „Rozwój turystyki i rekreacji” wymieniono działania, które w sposób pośredni dotyczą ochrony i opieki nad zabytkami, nin. modernizacja i rozbudowa obiektów turystycznych służących propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji, sztuki oraz kultury.

5.2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY TCZÓW

5.2.1. CHARAKTERYSTYKA GMINY TCZÓW

Gmina Tczów jest usytuowana w powiecie zwoleńskim, w południowo-wschodniej części województwa mazowieckiego. Sąsiaduje z gminami: miastem i gminą Zwoleń, gminą Kazanów, miastem i gminą Skaryszew oraz gminą Gózd. Liczy 14 sołectw. Największymi miejscowościami są: Tczów, Bartodzieje, Borki, Brzezinki Stare i Nowe, Janów, Rawica Stara. Odległość do miasta powiatowego Zwolenia wynosi- 3 km, Radomia- 20 km, miasta wojewódzkiego i stołecznego Warszawy- ok. 120 km. Wzdłuż granicy północnej gminy biegnie droga krajowa nr 12 Lublin- Radom- Piotrków Trybunalski. Oprócz tego przez teren gminy biegnie droga wojewódzka łącząca Tczów ze Skaryszewem, Kowalą, Wolanowem i Zakrzewem. Gmina Tczów jest gminą wiejską i rolniczą. Prawie 90% powierzchni stanowią użytki rolne. Teren jest nizinny, urozmaicony kilkumetrowymi wydmami w północnej części gminy oraz zagłębieniami bezodpornymi. Obszar gminy przecinają doliny rzek Muchy, Tczówki i Piątkowego stoku. Obszary leśne są rozproszone. Największe kompleksy leśne położone są w okolicy Bartodziejów–Las Gardzienicki i Las Rogacz. Występują też zadrzewienia

przydrożne, śródpolne oraz przyrzeczne. Najcenniejsze obiekty przyrodnicze to: ekosystemy roślinności bagiennej w dolinach rzek, pomnik przyrody nieożywionej – głaz narzutowy o obwodzie 6 m w Brzezinkach Starych oraz „Niecka Radomska” – kredowy poziom wodonośny. Gmina Tczów należy do stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”. W Tczowie działa gminna biblioteka publiczna. Nie występują regionalne, znakowane szlaki turystyczne.

5.2.2. RYS HISTORYCZNY GMINY TYCZÓW

Zarys historii administracyjnej Gminy Tczów

W okresie I Rzeczypospolitej teren obecnej gminy Tczów położony był na terenie ziemi sandomierskiej w powiecie radomskim. Powiat ten utworzono w ziemi sandomierskiej w drugiej połowie XIV w. w okresie reform administracyjnych Kazimierza III Wielkiego. Od 1471 r. (reforma administracyjna Kazimierza Jagiellończyka) obszar gminy znajdował się w granicach administracyjnych województwa sandomierskiego. W 1571 r. król Zygmunt August wydzielił ze starostwa radomskiego grodowego, niegrodowe starostwo zwoleńskie, które obejmowało miasto Zwoleń, folwark zwoleński, Bartodzieje, Rawicę, Suchą, Suską Wolę. W 1 poł. XVII w. wyłączono z niego Rawicę, a dołączono Tczów. Kolejno starostami zwoleńskimi byli: Jan Bogusz, Bernard Bogusz, Krzysztof Bogusz, Anna z Bobrku, Mikołaj Oleśnicki, Jan Karol Tarło, Stanisław Witkowski, Marcin Nieborowski, Jan Rzepecki, Anna Kozicka, Stefan Petru, Jakub Chalapiński, Stanisław Chomętowski, Dorota Chomętowska, Adam Tarło i Józef Potkański. W 1767 r. starostwo zwoleńskie za zgodą króla Stanisława Poniatowskiego wykupił Kanut Dłuski, który był jego właścicielem do 1802 r. Po III rozbiórce teren gminy Tczów znalazł się w granicach Królestwa Galicji i Lodomerii jako ziemie Galicji Zachodniej monarchii habsburskiej, w cyrkule radomskim. Dawne dobra królewskie zaborca sprzedał lub przejął jako rządowe. Po bitwie pod Raszynem, 19 kwietnia 1809 r. i podpisaniu pokoju w Schonbrun 14 października 1809 r., ziemie Galicji Zachodniej włączone zostały do Księstwa Warszawskiego. Do roku 1815 teren dzisiejszej gminy Tczów znajdował się w departamencie radomskim w Księstwie Warszawskim. Po podpisaniu pokoju wiedeńskiego w 1815 r. terytorium dzisiejszej gminy Tczów weszło w skład Królestwa Polskiego w województwie sandomierskim, obwodzie radomskim i powiecie kozienickim. Reformy administracyjne przeprowadzone po 1837 r. w Cesarstwie Rosyjskim zmieniły przynależność przedmiotowego obszaru do guberni sandomierskiej w powiecie radomskim. Po utworzeniu guberni radomskiej w 1844 r. w Cesarstwie Rosyjskim teren ten znajdował się w granicach guberni radomskiej w powiecie radomskim. W latach 1867-1918 znajdował się w guberni radomskiej

i powiecie kozienickim. Po wprowadzeniu samorządu wiejskiego w 1864 r. na mocy ukazu carskiego powstała gmina Tczów, do której należały m.in.: Bartodzieje, Brzezinki, Strykowice Górne, Tczów. Po odzyskaniu niepodległości gmina Tczów weszła w skład województwa kieleckiego w powiecie kozienickim. W czasie II wojny światowej teren gminy należał do Generalnej Guberni w dystrykcie radomskim. Po 1945 r. ponownie należała administracyjnie do powiatu kozienickiego w województwie kieleckim. Gmina Tczów funkcjonowała do roku 1954. Z dniem 1 stycznia 1955 r. nastąpił nowy podział administracyjny kraju. W jego wyniku powstał powiat zwoleński i powołane zostały trzy gromadzkie rady narodowe: w Tczowie, Brzezinkach Starych i Bartodziejach. W 1975 r. gmina Tczów po kolejnej reformie administracyjnej znalazła się w województwie radomskim. Reforma administracyjna w 1999 r. zmieniła przynależność administracyjną gminy Tczów. Weszła w skład województwa mazowieckiego w powiecie zwoleńskim.

Kalendarium historii gminy Tczów

XII w.- powstanie Tczowa, Brzezinek Starych jako wsi królewskich

1180 – istniał drewniany kościół parafialny w Tczowie

XIV w.- powstanie wsi Bartodzieje, Borki, Wilczy Ług

4 ćw. XIV w. przeniesienie wsi Tczów na prawa niemieckie

XIV/XV w. – Tczów został oddany starostwu zwoleńskiemu

XV w. – istnieją folwarki w Tczowie i Rawicy

XV w.- wieś Tynica należała do rodziny Tynieckich

XVI w.- powstanie folwarku w Bartodziejach

1545- założenie wsi Rawica (pierwotnie Tczowska Wola) przez Piotra Firleja- starostę zwoleńskiego

1571 – wyłączenie ze starostwa radomskiego, niegrodowego starostwa zwoleńskiego, w skład którego weszły m.in. Bartodzieje i Rawica

2 ćw. XVII w.- włączenie do starostwa zwoleńskiego Tczowa, wyłączenie Rawicy

1616- pożar kościoła parafialnego w Tczowie oraz wybudowanie nowej, drewnianej świątyni

1620- zwolnienie mieszkańców Tczowa z opłat czynszowych i podatkowych przez króla Zygmunta III Wazę

1657 – spalenie zabudowy wsi i kościoła w Tczowie przez wojska szwedzkie

1660 wybudowanie nowego kościoła murowanego fundacji starosty zwoleńskiego Stanisława Witkowskiego

1786 – 650 osób zamieszkiwało Tczów, 409- Bartodzieje. W Brzezinkach, Rawicy i Tczowie istniały dwory drewniane.

1790 – kolejny pożar kościoła parafialnego w Tczowie

2 poł. XVIII w.- epidemie i susze dotknęły Tczów i okolice

20.03.1794- w Bartodziejach stacjonował korpus Madalińskiego

15.02.1831 – potyczka powstańców polskich z Rosjanami pod wsią Bartodzieje

1 poł. XIX w.- założenie cmentarza grzebalnego w Tczowie

1861- bunt chłopski w miejscowościach Tczów i Bartodzieje

XIX w.- Tczów składał się z kilku części: Borek, dworu tczowskiego, Tczowa Nowego, Tczowa Średniego i Tczowa Szczyń /190 domów drewnianych, 1189 mieszkańców/

24.12.1868 – powstanie szkoły elementarnej w Tczowie

1883 – konsekracja odbudowanego kościoła (spalonego w 1790 r.)

Pocz. XX w.- epidemia cholery (wzniesiono na jej pamiątkę kaplicę św. Jana Chrzciciela w Tczowie)

1910- 1926- budowa kościoła parafialnego w stylu neogotyckim

1914- 1918 – działania wojenne na terenie gminy /mogiły żołnierskie na cmentarzu parafialnym w Tczowie/

2 ćw. XX w.- budowa murowanego młyna w Bartodziejach

08.09.1939- wkroczenie wojsk niemieckich do Tczowa

11.11.1943- zamordowanie 32 mieszkańców Tczowa i okolic przez gestapo oraz żandarmów

15.01.1945- zajęcie Tczowa przez wojska radzieckie

1947 – powstanie biblioteki publicznej w Tczowie

1963- elektryfikacja wsi na terenie gminy Tczów

2 poł. XX w- modernizacja wsi /budowa nowych domów murowanych, rozbiórka starych budynków drewnianych

Szczegółowa historia gminy Tczów oraz miejscowości gminnych znajduje się w monografii: Echa Tczowskiej Ziemi, red. K. Kołodziejczyk, J. Madej, M. Stawarz, Warszawa, Sycyna 2005.

5.2.3. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY TCZÓW

Krajobraz gminy Tczów jest otwarty, typowo rolniczy, nizinny, płaski bez większych wzniesień. Występują rozproszone, niewielkie obszary leśne, cieki wodne, pojedyncze kępy drzew oraz łąki. Siatka osadnicza kształtowała się od XII w. Na przestrzeni wieków pierwotne typy wsi zostały zatarte. Najliczniejsze są wsie o charakterze ulicówek i rzędówek. Na terenie gminy nie znajdują się obiekty o wartościach ponadregionalnych. Przeważają zabytki sakralne. W krajobrazie kulturalnym dominuje miejscowość Tczów z kościołem, cmentarzem parafialnym, miejscami pamięci narodowej i kapliczkami. Kościół wyróżnia się bogactwem detalu architektonicznego. Zalicza się do grupy neogotyckich kościołów powstałych w tym okresie w regionie radomskim. Posiada także wartościowe wyposażenie ruchome oraz wystrój wnętrza. Najstarsze zabytki ruchome pochodzą z XVII w. Na południe od świątyni, poza zabudową wsi zlokalizowany jest cmentarz grzebalny, założony w 1 poł. XIX w. Stara część posiada kształt prostokąta ze ściętym narożnikiem północno-wschodnim. Układ komunikacyjny jest krzyżowo-obwodnicowy. Najstarsze, zachowane nagrobki powstały w poł. XIX w. Wszystkich zachowało się ok. 20. Odznaczają się różnymi typami: płyta nagrobna, krzyż na skałkach, figura, grobowiec rodzinny, obelisk, stela. Na cmentarzu pochowani są okoliczni właściciele ziemscy (Kroczewscy, Rutkowsy), proboszczowie tczowscy (ks. Józef Urbański, ks. Aleksander Szczęsny, ka. Adam Nagórski, ks. Marcin Zarębowicz, ks. Ludwik Tarłowski), żołnierze. Znajduje się tutaj mogiła żołnierzy z czasu I wojny światowej. W Tczowie zlokalizowane są historyczne, ważne dla lokalnej społeczności obiekty: m.in. kaplica św. Jana Chrzciciela, wybudowana na pamiątkę ocalenia od epidemii i piaskowcowy pomnik w formie obelisku upamiętniający odzyskanie niepodległości z 1933 r. Natomiast tragiczne wydarzenia z czasu II wojny światowej upamiętnia pomnik poświęcony ofiarom bestialskiej egzekucji dokonanej przez gestapo i żandarmerię w 1943 r.

Poza miejscowością gminną charakterystyczny i główny element krajobrazu kulturowego stanowią kapliczki i krzyże przydrożne. Występują obiekty przeważnie w typie krzyża na cokole z wnęką na figurę lub krzyże na cokole. Na szczególną uwagę zasługuje kapliczka z piaskowca w formie architektonicznej steli. Na jońskich półkolumnach wsparte jest belkowanie z trójkątnym tympanonem z główką aniołka, zwieńczone krzyżem. Nawiązuje do typu nagrobka w typie steli. Jest to kapliczka oryginalna, w regionie radomskim, prawdopodobnie jedyna o dekoracji nawiązującej do klasycznej architektury. Innym obiektem wyróżniającym się jest kapliczka w Rawicy Starej. Wzniesiono ją w 1 ćw. XX w stylu neogotyckim. Podobne kapliczki spotykamy tylko w Radomiu: przy ul. Słowackiego i ul. Malczewskiego. Zabytkiem

techniki jest drewniany wiatrak, zlokalizowany w Brzezinkach Nowych. Zachował się bez łopat. Jest jednym z nielicznych obiektów tego typu, istniejących w krajobrazie kulturowym regionu radomskiego. Zewidencjonowano dwa domy drewniane z pocz. XX w., będące w dostatecznym stanie technicznym i odznaczającymi się wartościami artystycznymi. Są to domy w Podzakrzówku i Tczowie. Charakteryzują się prostokątnym rzutem, dachem dwuspadowym (z naczółkami w Podzakrzówku) i gankiem. Detal i dekoracja snycerska obejmuje szczyty ganki, fryzy podokapowe i obramienia okienne.

5.2.4. ZABYTKI NIERUCHOME

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości. Na terenie gminy Tczów znajdują się zabytki nieruchome będące:

- *obiektami architektury sakralnej*
  - kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela w Tczowie
  - kaplica p.w. św. Jana w Tczowie
  - kaplica w Janowie
- *cmentarzami*
  - cmentarz rzymsko- katolicki w Tczowie
- *budynkami mieszkalnymi*
  - 2 domy drewniane w Podzakrzówku i Tczowie
- *obiektami techniki*
  - wiatrak w Brzezinkach Nowych
- *obiektami małej architektury*
  - 11 obiektów (krzyże, kapliczki, figury przydrożne oraz pomniki)

5.2.5. ZABYTKI RUCHOME

Tczów, kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela, 1910- 1926

Zabytki ruchome stanowiące wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego w Tczowie nie zostały wpisane do rejestru zabytków. Natomiast znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków. W świątyni występuje kilkadziesiąt cennych obiektów ruchomych, głównie z XVIII i XIX w. Najstarszym zabytkiem jest puszka z okresu późnego renesansu (ok. XVI w.) oraz barokowy kielich z 1 poł. XVII w. Na uwagę zasługują: drewniana chrzcielnica z XVIII w., o bogatej dekoracji snycerskiej, krucyfiks wiszący z 2 poł. XIX w., dwa feretrony z XIX w., przedstawiające; św. Mikołaja, św. Rocha, Wskrzeszenie Piotrawina, Matkę Boską z Dzieciątkiem oraz barokowa monstrancja promienista. Poza tym w kościele przechowywany jest zbiór barkowych szat liturgicznych oraz kilka XIX-wiecznych naczyń liturgicznych. Ołtarze pochodzą z 1 poł. XX w., wykonane zostały przez firmę Krzywicki z Radomia. Część dawnego wyposażenia w trakcie budowy obecnego kościoła przekazano do świątyni w Wielgiem.

Szczegółowe wykazy zabytków ruchomych oraz karty ewidencyjne znajdują się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu.

5.2.6. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

Fizjograficznie teren gminy Tczów wchodzi w skład makroregionu o nazwie Wzniesienia Południowo-Mazowieckie i należy do obrębu mezoregionu Równiny Radomskiej. Pod kątem geomorfologicznym obszar ten to zdenudowana wysoczyzna plejstoceńska o zarysie w większości płaskiej powierzchni. Wysoczyzna ta jest przecięta widocznie zarysowującymi się dolinkami rzek: Tczówki, Muchy i Piątego Stoku. W związku, iż rzeźba Równiny Radomskiej ma charakter denudacyjny, tworzą je w większości gliny zwałowe i piaski lodowcowo-rzeczne, które związane z utworami dewonu, triasu, jury, a także z utworami czwartorzędu. Glebami najczęściej występującymi na terenie gminy są gleby bielcowe i pseudobielcowe, w mniejszym stopniu czarne ziemie zdegradowane. W dolinach rzecznych i zagłębieniach bezodpływowych, terenach podmokłych, występują gleby mineralne i torfowe.

W systemie Archeologicznego Zdjęcia Polski teren gminy znajduje się na 5 obszarach, na których zostały przeprowadzone badania powierzchniowe w latach 1980 -2003 r. (**patrz tabela**)

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY TCZÓW NA LATA 2015-2018

Numer obszaru AZP	Data przeprowadzenia badań	Nazwisko osoby kierującej badaniami w systemie AZP
75-70	2003r.	M. Bienia
75-71	2003r.	M. Balcerzak
76-69	1986r.	A. Kruk
76-70	1980r.	E. Skubicha
76 - 71	1983r.	H. Rysiewski

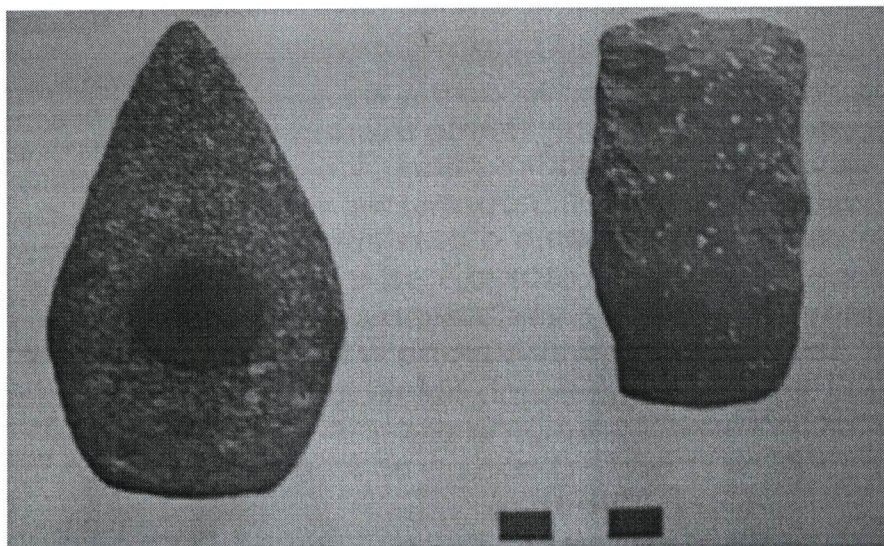
W obrębie gminy Tczów w ramach realizacji programu prospekcji terenowej Archeologiczne Zdjęcie Polski zewidencjonowano łącznie **43 stanowiska archeologiczne** (badania weryfikacyjne przeprowadzono w październiku 2014 r.) Szczegółowa lokalizacja stanowisk archeologicznych dostępna jest w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków Delegatura Radom.

Program Archeologicznego Zdjęcia Polski obejmuje swym zasięgiem terytorium całego kraju i pozwala na dokładne rozpoznanie zasobów archeologicznych. W swej koncepcji obejmuje kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach. Poprzez przeprowadzenie nieinwazyjnej prospekcji powierzchniowej na danym obszarze. Kończąc na stacjonarnych badaniach sondażowo-wykopaliskowych. Należy mieć w świadomości, iż baza danych AZP jest wykazem otwartym, który ciągle można uzupełniać o informacje z kolejnych badań archeologicznych.

Na obszarze gminy Tczów nie występuje stanowisko archeologiczne posiadające wpis do rejestru zabytków. Nie zewidencjonowano także stanowiska posiadającego tzw. własną formę krajobrazową.

Najstarsze stanowiska archeologiczne na terenie gminy Tczów sięga swą chronologią epoki mezolitu (Podzakrzówek stan.12 – ślad osadniczy). Duże nasycenie osadnictwa pradziejowego na terenie gminy należy wiązać z okresem neolitu i grupami ludności kultury pucharów lejkowatych i kultury amfor kulistych (Podzakrzówek stan. 10, 11, 12 – ślady osadnicze, Brzezinki Stare stan. 1 – osada).

Z literatury przedmiotu znane jest stanowisko neolityczne związane z kulturą pucharów lejkowatych z miejscowości Janów, zlokalizowane na wschodnim krańcu wsi. W czasie prospekcji powierzchniowej prowadzonej przez Dział Archeologii Muzeum Okręgowego w Radomiu (obecnie Muzeum im. Jacka Malczewskiego) pozyskano liczne fragmenty naczyń glinianych związane z okresem neolitu, a także półsurowce krzemienne oraz narzędzia kamienne i krzemienne typu święciechowskiego i pasiastego. W zbiorach powyższego muzeum znajdują się m.in. egzemplarze dwóch artefaktów w postaci siekierki krzemiennej, a także kamiennego topora (**patrz zdjęcie poniżej**).

Fot. Siekiera krzemieniowa i topór kamienny z okolic miejscowości Janów

Źródło: Radomskie- alfabet wykopalisk, Radom 2004 s.64

Kolejnym okresem chronologicznym licznie reprezentowanym pod względem zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych jest wczesna epoka brązu. Związana głównie ze społeczeństwem kultury trzcinińskiej (Brzezinki Stare stan. 3, Janów stan. 1, Luzin stan. 1, Podzakrzówek stan. 4, Podzakrzówek stan. 11, Tynica stan.6 - stanowiska w postaci osad). Najmniejszą grupę osadnictwa na terenie gminy jednak niemniej wartościową, biorąc pod uwagę aspekt poznawczy jest grupa stanowisk reprezentująca okres epoki żelaza (Brzezinki Stare stan.2, Tynica stan.5) oraz okres wpływów rzymskich (Borki stan.2, Tynica stan. 5).

Zdecydowanie największą koncentrację stanowisk archeologicznych stanowią znaleziska związane z okresem średniowiecznym. Dominują stanowiska wczesno średniowieczne. Świadczące o bardzo intensywnym osadnictwie w tej epoce chronologicznej w rejonie miejscowości Podzakrzówek stan. 1, 6, 7, 9, 10 i Tczów stan. 1, 2, 3, 6, 7, 8.

W chwili obecnej największe zagrożenie dla stanowisk archeologicznych występujących na obszarze gminy Tczów stanowi działalność człowieka związana z rolnictwem oraz zabudową siedliskową. Orka wzmacnia działania erozyjne w glebie, co zdecydowanie przyspiesza procesy destrukcyjne w obrębie ewentualnych stanowisk archeologicznych. Następnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest działalność detektorystów oraz tzw. „poszukiwaczy skarbów”. Ich proceder wywiera ogromny, negatywny wpływ na obiekty zabytkowe, powodując spustoszenie wśród nawarstwień kulturowych danego stanowiska jak również pozbawiając

ewentualnych badaczy zabytków, mogących wyjaśniać np. datowanie stanowiska archeologicznego.

Ze względu na powyższe, informacje na temat położenia poszczególnych stanowisk powinny być do wglądu tylko dla pracowników urzędu gminy bądź właścicieli terenu na którym zlokalizowano stanowisko archeologiczne.

Kolejnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych i zalegających tam warstw kulturowych, obiektów archeologicznych oraz wszelkich pozostałości pradziejowej egzystencji człowieka, są wielkie inwestycje liniowe (np. wodociągi, kanalizacje, drogi, gazociągi itp.). Przedsięwzięcia takie stanowią zagrożenie dla archeologicznego dziedzictwa kulturowego ale równocześnie stwarzają szansę na lepsze rozpoznanie, dzięki ratowniczym badaniom archeologicznym, pradziejów danego regionu i niejednokrotnie prowadzą do znacznego podniesienia jego walorów turystycznych dzięki randze dokonanych odkryć. Ważne jest aby wszelkie planowane inwestycje liniowe związane z szerokim zakresem prac ziemnych poprzedzić weryfikacyjnymi archeologicznymi badaniami powierzchniowymi. Konieczność ta jest spowodowana długim czasem jaki minął od przeprowadzenia poprzednich tego typu badań prowadzonych w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. W związku z czym wiele danych dotyczących stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie Tczowa mogło ulec zmianie, na skutek działalności człowieka oraz sił natury powodujących ich ciągłe przeobrażenia.

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Natomiast zgodnie z zapisami art. 7 tejże ustawy formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W dniu 5 czerwca 2010 roku weszła w życie ustawa z dnia 18 marca 2010r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Przede wszystkim rozszerzyła ona, wymieniony wyżej katalog form ochrony zabytków. Ponadto, do art. 19 tejże ustawy dodany został ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach, o których wyżej mowa. Są to zabytki nieruchome wpisane do rejestru

zabytków i ich otoczenie oraz inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. Prowadzi to do zmiany charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków, traktowanej dotychczas wyłącznie jako materiał informacyjno-dokumentacyjny. Podstawa prawna obligująca do uwzględniania stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków zawarta jest w zapisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 roku.

W art. 3 pkt. 4 ustawa definiuje zabytek archeologiczny jako: **zabytek nieruchomy**, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Natomiast Art. 22 pkt. 5 tejże ustawy głosi iż: W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne dzięki realizacji programu Archeologicznego Zdjęcia Polski znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

5.2.7. ZABYTKI MUZEALNE

Na terenie gminy nie funkcjonuje placówka muzealna lub izba regionalna, gromadząca eksponaty związane z historią i kulturą ziemi tczowskiej. W inwentarzu Muzeum Wsi Radomskiej znajdują się obiekty architektoniczne przeniesione z poszczególnych miejscowości gminy Tczów w latach 70 i 80-tych XX w. Budynki te przedstawiają interesujący przykład wiejskiej architektury mieszkalno-gospodarczej 2 poł. XIX w. i pocz. XX w., charakteryzującej region radomski. Poniżej wykaz obiektów będących w zasobach Działu Architektury Ludowej Muzeum Wsi Radomskiej pochodzących z terenu gminy Tczów.

1. Spichlerz Bartodziejów translokacja 1983
2. Chałupa biedniacza z Bartodziejów translokacja 1983
3. Chałupa z Bartodziejów translokacja 1983
4. Chlewik z Tczowa translokacja 1983
5. Spichlerz Bartodziejów translokacja 1983
6. Obora z Brzezinek Starych translokacja 1984

7. Chlewik z Brzezinek Starych translokacja 1984
8. Obora z Bartodziejów translokacja 1984
9. Stodoła z Bartodziejów translokacja 1983
10. Żuraw z Kazimierzowa translokacja 1987
11. Stodoła z Podzakrzówka translokacja 1979
12. Stodoła z Borek translokacja 1984

Fot. Chałupa biedniacza z Bartodziejów z 2 poł. XIX w.
<http://www.muzeum-radom.pl>

Zabytki archeologiczne z obszaru gminy, pozyskane w czasie stacjonarnych badań wykopaliskowych, prac sondażowo-weryfikacyjnych, prospekcji powierzchniowej lub przypadkowych odkryć znajdują się w zbiorach działu archeologii Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

5.2.8. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Dziedzictwo niematerialne związane jest przede wszystkim z przekazami ustnymi i legendami dotyczącymi odległych wydarzeń historycznych mających miejsce na terenach ziemi tczowskiej. Podania te automatycznie przyczyniają się do tworzenia pamięci zbiorowej. Uświadamiając i podkreślając regionalną tożsamość wśród lokalnej społeczności. Stawiającej za cel pielęgnowanie wartości kulturowych

swojej „małej ojczyzny”. Jedną z powszechnie znanych opowieści wśród tutejszej ludności jest przekaz mówiący o wzniesieniu murowanej kaplicy we wsi Rawica w 1919 r. W miejscu gdzie według tradycji znajdowała się mogiła żołnierzy pochodzących z oddziałów armii austriackiej stacjonujących w tych okolicach.

Fot. Zabytkowa kaplica z 1919 r. w Rawicy

5.2.9. NAJWAŻNIEJSZE MIEJSCA PAMIĘCI NARODOWEJ

- **Lucin**- mogiła 7 osób zamordowanych przez hitlerowców w 1943 roku- w lesie przy drodze dojazdowej do miejscowości Lucin od drogi wojewódzkiej nr 733.
- **Tczów**- pomnik upamiętniający zamordowanie 32 osób z 11 XI 1943 r. przez żandarmów i gestapo z Radomia - w centrum miejscowości gminnej, przy drodze wojewódzkiej nr 733.
- **Tczów**- mogiła żołnierzy poległych w latach 1914-1918 - na cmentarzu parafialnym w Tczowie.
- **Tczów**- pomnik z 1933 r. upamiętniający odzyskanie niepodległości w 1918 r.